

Remigiusz Forycki

"Profetyzm i mesjanizm w piśmiennictwie polskim i francuskim doby romantyzmu"

Biuletyn Polonistyczny 26/4 (90), 52-58

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

"PROFETYZM I MESJANIZM

W PISMIENICTWIE POLSKIM I FRANCUSKIM DOBY ROMANTYZMU"

/27-29 WRZESNIA 1982, INSTYTUT ROMANISTYKI UW ORAZ

OŚRODEK STUDIÓW FRANCUSKICH/

Stało się już tradycją kontaktów romanistyczno-polonistycznych, że co jakiś czas organizowane są spotkania w gronie specjalistów z dziedziny literatury francuskiej i polskiej. Tym razem tematem, który zgromadził w Warszawie badacze z Francji, Węgier, Kanady i Polaki był romantyzm, a ściślej romantyczna myśl mesjaniistyczna i profetyczna w piśmiennictwie polskie i francuskie. Wśród uczestników znaleźli się: Paul Viallaneix, Maria Janion, Max Milner, Louis Le Gouilleu, Maria Żmigrodzka, Alina Witkowska, Zdzisław Libera, Jerzy Pervi i inni. Zjazd tak wybitnych specjalistów nie wyszedł na dobre organizacyjnej stronie sympozjum. Nastąpiło zachwianie proporcji między dyskusją a częścią przeznaczoną na referaty. Mierzadko rozmiarami oraz wagą zagadnień dyskusja dorównywała części referatowej. Jest to jednak zmartwienie, które trapi zapewne jedynie redaktorów zeszytu "Les Cahiers de Varsovie", w całości poświęconego sesji. Przy selekcji materiałów trzeba będzie uważać, aby nie zgubić wypowiedzi ważnych, z drugiej zaś strony nie dopuścić do tego, aby zeszyt rozrósł się nadmiernie. Ożywione dyskusje i polemiki spowodowane były również nader szczęśliwie i trafnie dobranym tematem. Aktualna po dziś dzień problematyka mesjaniistyczna pobudzała do głębokich przemyśleń, przewartościowań, stwarzając konieczność ujęć bardziej syntetycznych, potrzebę sądów uogólniających.

Na uroczyste otwarcie sympozjum przewidziano trzy referaty: P. Viallaneix, M. Janion oraz M. Milnera. Różnice metodolo-

giczne, jakie zarysowały się między tymi wystąpieniami, charakterystyczne są również dla pozostałych wypowiedzi. Ujawnił się w nich dwojaki sposób ujmowania mesjanizmu. Część badaczy skupiła się na opisie poszczególnych postaw mesjanistycznych, inni natomiast opowiedzieli się za bardziej syntetyczną, rozpatrywaną z pozycji historii idei, konkretyzację tej problematyki.

P. V i a l l a n e i x (Uniwersytet Clermont II) przedstawił problem "Profetycznej postawy u Lamartine'a". Jego zdaniem o profetycznym powołaniu autora "Medytacji" można mówić już od roku 1820. Sceptycyzm Lamartine'a dotyczący boskości Chrystusa skłaniał go do czerpania natchnienia ze Starego Testamentu, a w szczególności "Psalmów" Dawida. Struna profetyczna najmocniej pobrzmiwała w zbiorze "Upadek Anioła", gdzie jeden z wierzyci nosi tytuł "Prorok". W utworze tym autor kreśli wizję śmierci proroka, a zarazem profetyzmu. Psalm 19 Dawida ("Niebiosom opowiadają chwałę Boga") jest dla poety wyrazem nobilitacji misji proroczej, która osiąga wymiar kosmiczny. Postawa Lamartine'a ewoluje od proroka-świadka wydarzeń do człowieka czynu oddziałującego bezpośrednio na bieg wydarzeń. W tym profetyzmie politycznym Dawid raz jeszcze będzie wzorem godnym naśladowania.

M. J a n i o n (IBL) zajęła się problematyką "Cierpienia i śmierci w myśleniu mesjanistycznym". Metafora cierpienia i śmierci stanowi istotę polskiej myśli mesjanistycznej. Począwszy od końca XVIII wieku jest ona związana z - osadzoną w realiach historycznych - "zbrodnią rozbiorów". Ten zdawałoby się irracjonalny mariaż polityki z etyką stanowi istotę mesjanizmu polskiego. Zasada ta zostanie zanegowana przez, rodzący się na ruinach rewolucji 1848 roku, współczesny nacjonalizm. Po-

częwezy od Wioeny Ludów manipuluje się zarzutem "marzycielstwa romantyczno-meejanistycznego". Koncepcja uniwersalnego posłannictwa narodowego zostanie zakwestionowana przez polityków tak różnych, jak Bismarck czy Daowski. Postulowanej przez romantyków moralnej równowadze w Europie przeciwstawia się tutaj kategorii partykularyzmu i egoizmu narodowego. Meejanizma poleki jest zaprzeczeniem azowinizmu. Mimo pobrzniawających tu i ówdzie pierwiastków megalomanii narodowej, powstał on właśnie jako reakcja na zagrożenie płynące z nacjonalizmów ościennych. W tej walce o wartości i przetrwanie kształtowały się różne postawy romantyków polekich. Wspólną ich cechą było jednek dążenie do odzyskania niepodległego bytu narodowego. Mieli oni głębokie przeświadczenie, że nagromadzenie straszliwych cierpień narodowych przyczyni się do zbawienia Poleki, która - podobnie jak Chryetus na Krzyżu - zmartwychwstanie. Taki jest również sens wypowiedzi Lamennais'go, wołającego solidarnie ze szpalt "L'Avenir" (17 września 1831 r.): "Tu revivras!".

M. M i l n e r (Uniwersytet w Dijon) mówił o "Prowokacji u Baudelaire'a". Jego zdaniem profetyzm autora "Kwiatów zła" tkwi nie tyle w przekazie, co w szczególnej formie relacji między poetą a czytelnikiem. Posługując się jaussowską kategorią "horyzontu oczekiwań" oraz rozważaniami Riffaterre'a z zakreeu poetyki odbioru, Milner usiłuje echarakteryzować status odbiorcy w poezji Baudelaire'a. Strukturalna analiza wiersza "Do czytelnika" wykazała, że ze związków etylistyczno-etycznych istniejących między wyznaniem a oskarżeniem powstaje nowa cecha, którą można by nazwać "kompromitacją". Poprzez prowokację Baudelaire zausza "obłudnego czytelnika" do zrzucenia maski. Tym samym podkopuje "horyzont oczekiwań", zbyt często opierający się na starych normach etylistycznych, kliszach, nawykach

etycznych itp. Najlepszym przykładem tego typu prowokacji jest wiersz "Padlina", w którym literatura "podła" kontrastuje z tradycją poezji petrarkicznej. Zdaniem referenta, postawa profetyczna polega tutaj na buncie poety, który w imię ideałów i prawd transcendentalnych występuje przeciwko zniewalającym umysł normom i więzom zorganizowanej wspólnoty. Jak biblijny prorok miałby zatem ostrzegać naród przed grożącą katastrofą.

Pierwszym, który cieszył się największym zainteresowaniem wśród uczestników sympozjum (trzy referaty), był Wiktor Hugo. A. U b e r s e l d (Uniwersytet Peris III), wybitna specjalistka teorii teatru oraz twórczości Wiktora Hugo, zajęła się "Profecją w »Cromwellu«". Opis wypowiedzi profetycznej wymaga przyjęcia pewnych założeń wyjściowych. Z punktu widzenia romantycznej koncepcji poety-wieszczka Słowo Boże pojawiające się przy wyjątkowych, wielkich okazjach poprzedzone jest licznymi znakami, które tylko prorok może odczytać. On też jest pośrednikiem między Bogiem a ogółem: "Bóg mówi moimi ustami". W modelu komunikacji literackiej, duże znaczenie będą miały, obok przekazu, również czynniki zewnętrzne, kontekstualne. Relacje istniejące między nadawcą (Bóg) - pośrednikiem (prorok-wieszcz) - odbiorcą (wspólnota) oraz miejsce tej wymiany (teatrum święta) determinują to, co najistotniejsze w profecji - określoną wizję porządku boskiego. Porządek ten nie jest przekładalny na język ludzki, poprzez swoją pozorną irracjonalność, brak logiki i tajemniczość jest nieuchwytny dla ogółu - jest natomiast czytelny dla proroka. Zdaniem referentki dramat "Cromwell" stanowi jakby model biblijnego profetyzmu.

Po wydarzeniach lipcowych 1830 roku Hugo zmienia swój dotychczasowy stosunek do rzeczywistości i konkretności. Do wypowiedzi profetycznej przedostaje się pierwiastek realistyczny, zaś

zasada "Wiecznego powrotu" (do której twórca powróci w "Burgrabiach") ustępuje miejsca Historii.

G. R o s a (Uniwersytet Paris VII) w referancie pt. "Profetyzm Hugo w »Chłóście« i »Straszliwym roku«" podjął problem związku między profetyzmem a rzeczywistością oraz relacji poeta-czytelnik. Zależności te uwarunkowane są i wpływają z postawy politycznej Wiktora Hugo. Jego myśl, zabarwiona ideologią republikańską oraz kultem najwyższego geniuszu, stworzyła system historiozoficzny, którego jedną z głównych zasad estetycznych jest postulat tworzenia konkretnego prawdziwszego od prawdy życia. Tę zasadę realizmu Hugo najpełniej wyraził w "Williamie Szekspirze", zaś "Chłosta" i "Straszliwy rok" są jej poetyckimi realizacjami.

W referancie pt. "Hugo o Mickiewiczu: poświęcenie poety narodowego" J. P a r v i (UW) przedstawił koncepcję misji poety romantycznego w twórczości Wiktora Hugo. W swoich rozważaniach Parvi opiera się na dwóch niezwykle interesujących tekstach: "Williamie Szekspirze" oraz liście do Komitetu pomnika Mickiewicza (z dnia 17 maja 1867 roku). W obu tych tekstach Hugo kreśli prometejską wizję współczesnego artysty, którego społeczne wyzwolenie przyniosła Rewolucja 1789 roku. Uważa on, że równocześnie z wyzwoleniem poety powinna pójść odnowa w sztuce. Hugo postuluje nowy typ literatury, której podstawowe kryteria wyznaczałyby takie pojęcia, jak prawda, piękno i sprawiedliwość. Sztuka ma być nośnikiem postępu społecznego, misję artysty natomiast powinno być głoszenie prawdy. Cztery wcielenia poety: żołnierz, bohater, apostoł i prekursor stanowią wyznaczniki jego miejsca we współczesnym świecie. Wszystkie te cechy, pisał w liście do Komitetu Hugo, skupiał Adam Mickiewicz. Ten wypędzony z odległej Polski pielgrzym,

składający ofiarę krwi na ołtarzu wolności, był dla wielkiego Francuza wzorem poety proroka i poety obywatela. Jak wykazał wnikliwie referent, interpretacja listu o Mickiewiczu oraz rola polskiego poety narodowego, jaką Hugo przedstawił w tym dokumencie, zrozumiała jest tylko w świetle rozważań nad koncepcją poety-wieszczą w "Williamie Szekspirze".

Z pozostałych referatów (niestety nie możemy tutaj omówić wszystkich wystąpień) na szczególną uwagę zasługują komunikaty M. Ż m i g r o d z k i e j oraz A. W i t k o w s k i e j. Zarówno w wystąpieniu M. Żmigrodzkiej ("Mistyczna motywacja mesjanizmu polskiego"), jak też w referacie A. Witkowskiej ("Partykularyzm i uniwersalizm mesjanizmu polskiego") przedstawiono propozycje rozstrzygnięcia zmieniające w zasadniczy sposób dotychczasowe ujęcie problematyki mesjanistycznej. Z całą pewnością dalszy rozwój badań nad tymi zagadnieniami pójdzie w kierunkach wytyczonych przez uczonych z Instytutu Badań Literackich. Biorąc pod uwagę fakt bardzo silnych więzów łączących literaturę polską i francuską należy przypuszczać, że również pozostałe referaty wygłoszone podczas sympozjum będą cennym kompendium wiedzy dla badaczy penetrujących rozległą problematykę mesjanistyczną. Oto pozostałe tytuły referatów: W. M a l i n o w s k i (UAM): "Elementy historyczne i wizjonerskie w opowieściach Nerval'a", L. L e G o u i l l o u (Uniwersytet Bretagne Occidentale): "Profetyzm Lamennais'go", S. B e r n a r d - G r i f f i t h e (Uniwersytet Clermont II): "Profecja i historia w twórczości Edgara Quinet", N. T a i l l a d e (Uniwersytet Toulouse-Le Mirail): "Próba profecji w dziele »Ksiądz, Kobieta i Rodzina« Micheleta", T.F. D o m a r r a d z k i (Uniwersytet w Montrealu): "Między romantyzmem a profetyzmem: Charles Baudelaire i Cyprjan Kamil Norwid",

Z. L i b e r a (UW): "Pierwiastki profetyczne w poezji polskiej XVIII wieku", M. S e k r e c k a (KUL): "Pożłannictwo Francji w dziele Józefa de Maistre", R. F o r y c k i UW : "Profetyzm wolnomularski de Maistre'a i jego misja w Roeji (1803-1817)", T. G o r i l o v i c e (Uniwersytet w Debreczynie): "Renan e wizje przyszłości", S. T r e u g u t t (IBL): "Kraśiński czyli pułapka mesjanizmu polskiego", Z. T r o j a n o w i c z (UAM): "Norwida mesjanizm sztuki", S. M a k o w s k i (UW): "Genezyjski mesjanizm Słowackiego", M. N e e t e r u k (UW): "Anelli wobec mesjanizmu »Ksiąg Narodu i pielgrzymstwa polskiego«", A. K o w a l c z y k o w a (IBL): "Komiczowscy czyli czae profetów".

W podsumowaniu sesji zarówno R. Viollaneix, jak też M. Żmigrodzka podkreślili olbrzymią żywotność i nieuleczalność "gorączki romantycznej". Stwierdzili, że przed młodą pokoleniem badaczy mesjanizmu europejskiego odkrywają się wciąż nowe horyzonty i perspektywy naukowe. Wyrażono również wdzięczność organizatorom, że mimo wielu przeciwności zdołali sprawnie przygotować to bardzo udane i stojące na najwyższym poziomie naukowym sympozjum.

Dr Remigiusz Forycki

"LITERATURA I KULTURA POLSKA NA PRZEŁOMIE XVI i XVII W."
/WARSZAWA, 18-20 PAŹDZIERNIKA 1982/

Konferencję, zorganizowaną wspólnie przez Instytut Literatury Polskiej Wydziału Polonistyki UW oraz Pracownię Historii Literatury Renesansu i Baroku IBL, otworzyli prof. S. Żół-